

DEMOS
MAGYARORSZÁG

Barta Judit

A szélsőjobbaldali tematika kezelése a magyar médiában

2008. augusztus

A szélsőjobboldali tematika kezelése a magyar médiában

1. Bevezetés

Jelen esszé tárgya a szélsőjobboldali megnyilvánulások média általi megjelenítése az elmúlt évek tükrében. Ennek kapcsán fő kérdésünk az, hogy a magyar médiumok mennyire tudják (vagy miért nem tudják) „professzionális” módon kezelni a jelenséget. Tudatában vagyunk annak, hogy a média részéről a szélsőségek, a radikális megmozdulások bemutatása minden országban, így nálunk is egy tanulási folyamat része. Hasonlóképpen, már előjáróban le kell szögeznünk, hogy egy általános jellegű diagnózis szükségszerűen pontatlan.

Mindezt figyelembe véve a médiaelemzők és a megkérdezett újságírók egybehangzó véleményei, illetve egyes konkrét esetek elemzése alapján helyénvalónak tűnik az a következtetés, hogy a magyar média nem elég „szakszerű” a szélsőjobboldali megnyilvánulások tálalásában és interpretálásában. Írásunk célja – a probléma felvetésén túl – , hogy rámutasson azokra a dilemmákra és akadályokra, amelyekkel a hazai újságírók szembesülnek a demokratikus alapelveket sértő megnyilvánulások bemutatása kapcsán. Szándékunk továbbá, hogy számba vegyünk azokat a főbb szakmatörténeti okokat, amelyek a téma professzionális kezelésének hiányosságait magyarázzák. Végezetül, annak fényében, hogy egyre gyakoribbak a szélsőjobboldali demonstrációk és provokációk, jelen írásunk külföldi példák alapján arra tesz javaslatokat, hogy a hazai média a közeljövőben hogyan kezelje felkészültebben és tudatosabban az ilyen jellegű eseményeket.

Az anyag összeállítása során nem törekedtünk tudományos mélységű elemzésre. Egyfelől a hírfogyasztó perspektíváját választva azt vizsgáltuk, hogy a szélsőjobboldali események miként csapódnak le a média szűrőin keresztül. Ezt a „naiv” nézőpontot egészítettük ki közvélemény kutatások eredményeivel, médiaszakértők („outsiders”) külső és az újságírók („insiders”) belső helyzetelemzésével – publikációkból merítve, illetve általunk megkeresett személyek szóbeli véleményére mint forrásokra támaszkodva. Végül, termékenyítő céllal, jó gyakorlatokat keresve megvizsgáltuk, hogy a szélsőjobboldali jelenségeket hogyan kezeli a brit és a német média. Így az általunk alkalmazott módszertan tartalom- és forráselemzés, illetve félig strukturált interjúk ötvözete.

2. A szélsőjobb a társadalmi és politikai klíma, illetve a médianyelv tükrében

A 2008. júliusi melegfelvonuláson történt atrocitások csak egy újabb példáját nyújtják annak az erősödő intoleranciának és kirekesztő attitűdnek, amely a mai magyar társadalom egy részét jellemzi. A TÁRKI mintegy másfél évtizede méri a társadalom idegenellenességét, ami az előítéletességnek egy fontos indikátora a kisebbségekkel szembeni negatív attitűdök mellett. 2007-es felméréséből kiderül, hogy tavaly februárban a felnőtt lakosság mintegy egynegyede – 27 százaléka – volt idegenellenesnek tekinthető. A rejtett idegenellenesség aránya 2002 és 2005 között gyorsan nőtt, a teljes idegenellenesség (nyílt és látens) mértéke 1993 és 2006 között megduplázódott, majd ezen a magas szinten állandósult.¹ Az idegenellenesség növekedésével összhangban az antiszemitizmus is erősödött az elmúlt években Magyarországon. „Ma már a szélsőséges antiszemiták aránya jócskán meghaladja a húsz százalékot a felnőtt lakosságon belül, és legalább ennyien vannak a zsidókkal szemben enyhébb vagy súlyosabb előítéletet táplálók.”²

Nem csak nálunk, hanem Európában is hasonló tendenciák figyelhetők meg. Az Új Európa Barométer TÁRKI részvételével végzett 2005-ös nemzetközi összehasonlító kutatásából az derült ki, hogy 13 poszt-szocialista ország (köztük Magyarország) esetében a lakosság egy jelentős része veszélyforrásként érzékeli az adott országban élő etnikai kisebbségeket és migránsokat, illetve a menekülteket.³ Az egyik vezető amerikai polgári jogi civil szervezet, az Anti Defamation League 2007-es vizsgálata azt regisztrálta, hogy Európában erősödött az antiszemitizmus. 2005 és 2007 között Ausztriában 38 százalékról 54 százalékra, Belgiumban 41-ről 54-re, Hollandiában 36-ról 46-ra, Svájcban 38-ról 44-re, Angliában 39-ről 50-re, Magyarországon pedig 37 százalékról 50 százalékra emelkedett azok aránya, akik szerint „a zsidók lojálisabbak Izraellel, mint saját hazájukkal, azzal az országgal, amelyben élnek”.⁴

¹ Lásd Dencső Blanka – Sík Endre: Adalékok az előítéletesség mértékének és okainak megismeréséhez a mai Magyarországon, In: *Educatio 2007/I., Előítéletek*. A szerzőpáros itt a TÁRKI 1992-2007 Omnibuszvizsgálat eredményeire támaszkodik.

² Vásárhelyi Mária: Csoportkép antiszemitával. In: *Élet és Irodalom 17. szám. 2008. április. 25.*
<http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=PUBLICISZTIKA0817&article=2008-0428-0728-36FFAL>

³ Dencső Blanka – Sík Endre i.m.

⁴ ADL: Sajtóközlemény, 2007 júl. 17. http://www.adl.org/PresRele/ASInt_13/5099_13.htm

Magyarországon a nyugati demokráciákhoz képest egyedi jelenség, hogy a demokratikus alapelveket sértő megnyilvánulások sokszor mosódnak össze pártpolitikai célokkal. Az alkotmány betűit sértő demonstrációkra, tömeg-rendezvényekre így rendre a szólásszabadság nevében, a gyülekezési törvény „hatálya” alatt kerül sor. A szélsőségek terjedését segíti, az objektív tájékoztatást viszont akadályozza, hogy nincs egyértelmű határvonal, ami elkülönítené egymástól a szalonképes és a nem szalonképes, a társadalmi békére veszélyes és az arra ártalmatlan megnyilvánulásokat. A határok elmosódásának egyik szimbolikus – és abszurd – következménye, hogy a melegtüntetés kapcsán jogi vitát folytatnak arról, hogy a tojásdobálás még belefér-e a véleménynyilvánítás szabadságába, avagy sem.

„A társadalomban és a politikában ma nincs konszenzus abban, hogy mi tekinthető szélsőségesnek és mi nem, így nehéz helyzetben van a média, hogy miképpen kezelje mindezt” – véli Monori Áron, a Médiakutató folyóirat szerkesztője és a Sajtószabadság Központ munkatársa. Ezzel az alapproblémával Kert Attila újságíró, az MTV hírigazgatója is egyetért. Szerinte a korábban meglévő konszenzus felborulását jól jelzi, hogy míg 1992. október 22-én, amikor Göncz Árpádot kifütyülték és egy árpádsávós zászló jelent meg a rendbontók között, a közéleti vita arról szólt, hogy melyik politikai oldal tehető felelőssé azért, hogy ez megtörténhetett. Ma ezzel szemben az a kérdés, hogy szalonképes-e az árpádsávós zászló, vagy sem.

A Medián Közvélemény és Piackutató Intézet először 1996-ban, majd a Magyar Gárda – politikai radikális és szélsőjobboldali szervezet – megalakulását követően 2007 nyarán vizsgálta, hogy a társadalom milyen mértékben érzékeli veszélyesnek a szélsőséges, nyilas és antiszemita nézeteket hangoztató csoportosulásokat. A két időpontban készített felmérés összevetéséből az derült ki, hogy 10 év alatt mintegy 15 százalékkal csökkent azoknak az aránya, akik társadalmi veszélyt látnak az ilyen csoportosulásokban, és 5-ről 13 százalékra nőtt azoké, akik nyíltan támogatják őket. (*„Azért nem veszélyesek, mert valódi problémákra hívják fel a figyelmet.”*)⁵ Témánk szempontjából nem mellékes, hogy 2007-ben a HVG rendelte meg a Mediántól a felmérést, ami jelzi, hogy az újságírók számára a szélsőjobboldali jelenségek kezelésében, de legalábbis annak eldöntésében, hogy miképpen foglalkozzanak azokkal, fontos támpontot jelentenek a közvélemény-kutatások. Ugyanakkor egyik MTV-s forrásunk szerint arra ezidáig nem kaptak megfelelő eligazítást, támpontokat a

⁵ V.ö.: Ki mint fél, úgy ítél. A radikális jobboldal megítélése. Medián. 2007. augusztus 30.

<http://www.median.hu/object.9eed0a8-efc2-4286-81ea-4fe22cc801af.ivy>

közüvélemény-kutatásokból, hogy a szélsőséges nézetek jelenlétét mennyire erősítik azzal, hogy egyáltalán foglalkoznak az ilyen csoportosulásokkal. A Medián idézett adatait Vásárhelyi Mária szociológus egyértelműen a társadalom kirekesztéssel és szélsőséges eszmékkel szembeni immunitásának és veszélyérzetének drasztikus csökkenéseként értelmezi, amit szerinte tovább súlyosbít a felelősségelhárítást jelző attitűd erősödése a társadalom egy részében és egy jelentős elbizonytalanodás a rasszizmussal szemben.⁶ Ilyen körülmények között a közszolgálati médiára még nagyobb felelősség hárul, hogy adekvát tájékoztatással a társadalom veszélyérzetét a megfelelő szinten tartsa.

A médiaháború során kialakított médianyelv nagyban felelős azért, hogy a demokratikus kultúra nem tudott megfelelően kibontakozni, s a fenti problémák – a konszenzus hiánya a szélsőségesség megítélésében, az előítéletesség növekedése, a társadalmi veszélyérzet csökkenése – mind ennek a deficitnek a megjelenési formái. Kiss Endre filozófus így fogalmaz: „A médiumokban megjelenő és a politikai teret alapvetően kategorizáló nyelvhasználat az íratlan demokrácia szabályait be nem tartva olyan barát-ellenség viszonylatokat teremt, amelyek mindkét oldalról igen közvetlen szálakon vezetnek a másikkal szembeni totalitarizmus-gyanú utalásszerű vagy direkt jelzéséhez. Nos, a totalitarizmus-gyanú artikulálása az íratlan demokrácia be nem tartásának szélsőségesen kritikus változata, ami igen hamar aláásta a magyar demokrácia szellemiségét.”⁷ Az emberek fejébe plántált szélsőjobb-veszély tehát 1990 óta ott lebeg a jobboldal felett, akárcsak a kommunista kollaboráns-veszély a másik oldal esetében. Egy ilyen felállásban a szélsőjobboldali megnyilvánulások túl gyakran használt ütőkártyák a politikai játszmákban ahhoz, hogy még egy magát függetlennek is gondoló médium kellő távolságtartással tudja kezelni azokat, s az események tálalásával ne az egyik oldal iránti elköteleződését demonstrálja.

⁶ Vásárhelyi Mária: Miért hagyták, hogy így legyen. In: *Élet és irodalom*. 38. szám 2007. szeptember 20. <http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=PUBLICISZTIKA0738&article=2007-0923-1757-03LQWH>

⁷ Kiss Endre: Írott és íratlan demokrácia és a posztoszocialista média-problematika. In: *Terestyéni Tamás (szerk.): Médiakritika. Tanulmányok a média kritikai megközelítésének témaköréből*. Osiris Kiadó – MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, 1997. 68. o.

3. A hazai média viszonyulása a szélsőjobbboldali megnyilvánulásokhoz

A demonstratív szélsőjobbboldali megnyilvánulásoknak a média többnyire nagy hírértéket tulajdonít, sokszor szakértők is „élőben” kommentálják az eseményeket. Egy-két példát kiragadva: a média híven tudósított róla, mikor a Goj Motorosok felvonultak Olaszliszván, amint arról is, hogy a melegtüntetés előtt Molotov koktélt dobtak egy meleg találkozóhelyre, nem beszélve a Magyar Gárda éppen aktuális masírozásairól.

Általában az egyes sajtóorgánumoknak, így a televíziós csatornáknak sincs a szélsőjobbboldali jelenségek tárgyalásával kapcsolatos „hivatalos állásfoglalása”, „írással szabályzata” vagy „kezelési útmutatója”. A gyakorlatban rovat szerkesztők, műsorszerkesztők, tévés hírigazgatók döntenek, és egyéni belátásukra, szakmai rutinjukra van bízva a kérdés, hogy foglalkoznak-e a kérdéses szervezetekkel és eseményekkel, és ha igen, milyen formában. Forrásaink szerint írással irányelveknek az MTV-nél például azért sem érzik szükségét, mert az 1996. évi I. törvény (közkeletű nevén a Médiatörvény) 3.§-ának 2-3. bekezdései elég világos kereteket szabnak (ld. I. melléklet). Másrészt úgy vélik, hogy nem feltétlenül egy lefektetett szabálygyűjtemény jelenti a kulcsot a jelenség hatékony kezeléséhez.

Íratlan szabályok azonban léteznek. Szűcs Gábor, a Híradó főszerkesztője és Kardos Ernő, az Este, illetve a Szólás szabadsága című műsorok főszerkesztője kérdésünkre elmondta, hogy az MTV-nél alapelv, hogy a jelentősebb szélsőjobbboldali rendezvényekről tudósítani kell, anélkül azonban, hogy népszerűsítsék a kérdéses eszméket. Ennek jegyében általában nem szólaltatják meg a szélsőjobbboldali szervezetek képviselőit, illetve az erőszakos fellépést propagáló személyeket. Ugyanakkor van kivétel a szabály alól. Nemrégiben két roma fiatal be akart lépni a Magyar Gárdába, ám a szervezet nem vette fel őket. Az MTV stábja lement a helyszínre, hogy interjút készítsen a két roma fiattal és a szervezet helyi vezetőjével. Utána a szerkesztőségben kisebb belső vita robbant ki arról, hogy leadják-e a Gárda helyi vezetőjének megszólalását. Végül úgy értékelték, hogy a Gárda vezető nyilatkozata annyira ön, (pontosabban önmaga ellen beszél), hogy nem forog fenn a népszerűsítés veszélye, sőt. A köztéténél fontosnak érzik a kellő távolságtartást, a szélsőséges események kapcsán igyekeznek megfelelő súlyt adni a jelenségnek, azaz nem túlzott mértékben felnagyítani.

Ehhez elsődleges mérlegelési szempontként azt használják, hogy mekkora társadalmi erő áll az adott szervezet, személy, vagy megmozdulás mögött.

A HVG álláspontja szerint a szélsőjobboldali témák kezelése nem különbözik bármilyen egyéb kényes – például adatvédelmi – ügy kezelésétől, pusztán annyi a sajátossága, hogy „óvatosabban kell hozzájuk nyúlni”, ami leginkább a tények fokozott ellenőrzését jelenti, illetve azt a gyakorlati elvet, hogy kezdő újságírónak nem adnak ki ilyen témát.

Az MTV és a HVG forrásaink szerint egyaránt azt szűrte le az elmúlt két évtized tapasztalataiból, hogy a jövőben általában véve is nagyobb óvatossággal, távolságtartással kell kezelniük a „provokatív” szélsőjobboldali megnyilvánulásokat, mint korábban. Ezt indokolhatja, hogy az elmúlt években a média részéről háromféle – önmagában is kifogásolható – hozzáállás látszik kirajzolódni a szélsőjobboddallal kapcsolatban. Ezek a *túldramatizálás*, a *bagatellizálás* és a *támogatás*.

Túldramatizálás

A túldramatizálás gyakran a tények nem megfelelő ellenőrzéséből ered. Veszélye, hogy az amúgy is feszült közhangulatot még tovább fokozza, ahelyett, hogy racionális mederbe terelné a közgondolkodást. „A Magyar Gárda kapcsán «fasizálódó Magyarország», «a nácizmus térhódítása Magyarországon», «szélsőjobboldali akciócsapatok terjedő garázdálkodása», «a fasizmus térnyerése» – ilyen hasonló jajkiáltások sora volt olvasható az elmúlt hetekben, a Magyar Gárda színre lépése óta a demokratikus sajtó különböző orgánumaiban”- írta Vásárhelyi Mária az ÉS egyik számában.⁸

2005-ben a tények nem megfelelő ellenőrzése miatt robbant ki az indokolatlan médiahisztéria a Mortimer-ügy kapcsán, mikor a sajtóban liberális értelmiségiek azonnal felszólaltak a még be sem bizonyított rasszista támadás ellen, ami miatt később kénytelenek is voltak visszakozni.

A 2006-os „tévéostrom” előzmény nélküli volt a magyar közéletben, s így a média nyilván nem is lehetett teljes mértékben felkészülve egy ilyen esemény kezelésére. A különböző tévécsatornák egyszerre tükrözték a honi média megosztottságát, és a köztelevízió kiszolgáltatott helyzetét, amelyek egyaránt a túldramatizálás felé hajtották a tudósításokat. A

⁸ Vásárhelyi Mária: Miért hagyták, hogy így legyen. In: *Élet és irodalom*. 38. szám 2007. szeptember 20. <http://www.es.hu/pd/display.asp?channel=PUBLICISZTIKA0738&article=2007-0923-1757-03LQWH>

Gönczöl-bizottság jelentésében⁹, Ságvári Bence és Pillog Péter elemzésében olvashatóak a következők: „A televíziós csatornák a régebbi és a friss események képeit mindennap bőségesen adagolták, ami felnagyította a kollektív erőszak jelentőségét és hozzájárult a társadalmi látásviszonyok megzavarodásához.” Ezt tovább erősítette, hogy híradásaiban az MTV sokáig nem tudott kilépni „az ostromlott vár” perspektívájából, amire az eseményt rögzítő elmosódott kézi kamerás felvételek is ráerősítettek. Mindez persze valahol érthető volt, de egy olyan emocionális töltetet adott a tájékoztatásnak, ami egy köztelevíziótól nem „ildomos”, főleg, hogy az objektív információk átadása is hiányos volt. Ságvári és Pillog szerint „a közvetítések során nem ismertették például azokat a jogi és rendőrségi (szak)ismereteket, amelyek törvényileg és szakmailag szabályozzák az ilyen eseményeket.” Az MTV és a HírTV egyaránt háborús metaforák használatával dramatizálta túl az eseményeket.

A túldramatizálás általános gyakorlata az elmúlt években abból is eredt, hogy a média a provokatív szélsőjobboldali jelenségekkel akkor is foglalkozik, amikor nem áll mögöttük valós társadalmi támogatottság, s így valójában ők adnak nekik publicitást. Erre egy példa a politikai támogatottsággal szinte nem rendelkező, új-nyilas Bácsfi Diána médiában való megjelenése, amelynek során a média bumerángeffektusa – leleplezés helyett felnagyított egy amúgy jelentéktelen esetet – jól tetten érhető volt.

Bagatellizálás

A túldramatizálás ellenpontja a szélsőjobboldali jelenségek bagatellizálása, ami a társadalmi veszélyérzetet egyértelműen erodálja. Ezt a hozzáállást nemcsak a jobboldali elkötelezettségű média részéről lehet tapasztalni. A TV2 kereskedelmi csatornán az antiszemita és rasszista nézeteiről ismert, a nyilvánosságban Tomcat néven szereplő Polgár Tamás bloggerrel folytatott interjúkat több ízben is egy reggeli, szórakoztató műsor keretében adták le, könnyed beszélgetések közé ékelve. A szélsőséges nézetek veszélyességének fel nem ismerésére vagy annak figyelmen kívül hagyására a közszolgálati médiában is volt precedens.

⁹ Ságvári Bence - Pillog Péter: Médiakép és Valóság, In: *A Gönczöl Bizottság jelentése. Vizsgálati jelentés a 2006. szeptember-októberi fővárosi demonstrációkkal, utcai rendezvényekkel és rendfenntartó intézkedésekkel kapcsolatos eseményekről Budapest, 2007. március 28.*

http://www.gonczolbizottsag.gov.hu/jelentes/gonczolbizottsag_jelentes.pdf

Egy nagy port felkavart esetet kiragadva, 2003-ban a hírhedt brit holokauszt-tagadó, szélsőjobboldali, antiszemita történész, David Irving fejthette ki a magyar közszolgálati tévében és rádióban azt a provokatív nézetét, hogy az '56-os magyar forradalom a zsidó vezetés ellen fellázadt antiszemita tömeg megmozdulása volt. Az ORTT panaszbizottsága úgy határozott, a köztelevízió és rádió nem sértette meg a médiatörvényt, mikor kommentár nélkül leadta ezt a beszédet. Az ügygel kapcsolatban több szakértő, – köztük Vásárhelyi Mária szociológus, közíró – adott hangot egyet nem értésének, sőt tiltakozásának. Az esetet követően a közszolgálati televízió kulturális főosztálya megszüntette a kulturális háttérműsort (Éjjeli Menedék+1), amely az ominózus interjút műsorára tűzte. Döntését akkor kiadott közleményében így indokolta: „David Irving kijelentései a műsor szerkesztőinek «gondozásában» megfelelő szerkesztői kontroll nélkül kerültek a műsorba. Az idézett mondatok az egész magyar nemzetet sértik méltóságában, és besározzák az 1956-os forradalom emlékét. Mindez ütközik a televízió közszolgálati műsorszolgáltatási szabályzatával, az alapvető erkölcsi értékekkel, amelyek nélkül tisztességes újságírói magatartás nem képzelhető el.”¹⁰

Támogatás

Magyarországon európai mércével is jelentős a szélsőjobboldali nézeteket megjelenítő médiumok hálózata. Ezek között vannak olyanok, amelyek már megszűntek, mint a Pannon Rádió, de vannak új képződmények is, mint a Magyar Hírlap jelenlegi tulajdonosa, Széles Gábor által alapított Echo TV egyes műsorai. Ide sorolható a Magyar Demokrata vagy a Magyar Fórum is. A helyzetet súlyosbítja, hogy még olyan korábban több mint „szalonképesnek” tartott médiumok is, mint amilyen a Magyar Hírlap, időről-időre teret engednek olyan antiszemita vagy cigányellenes írásoknak, mint amilyenek Bayer Zsolt publicisztikái. Bayer az olaszliszkai lincselés kapcsán az önbíráskodás mellett kardoskodva a következő megállapításokat tette: „Bárki, aki ebben az országban elgázol egy cigánygyereket, akkor cselekszik helyesen, ha eszébe sem jut megállni. *Cigánygyerek elgázolása esetén tapossunk bele a gázba.* Akit meg elütünk, annak pechje van.”¹¹ Noha ezzel az újság

¹⁰ Lásd: Megszűnik az Éjjeli menedék, Index. 2003 okt. 29. <http://index.hu/politika/belfold/ejimen1028/>

¹¹ Lásd: Cigányliszka, Magyar Nemzet. 2006 okt. 17 (C-press hírügynökség)

<http://portal.c-press.hu/20061017782/belfold/ciganyliszka.html>

megsértette a MÚOSZ etikai kódexének második paragrafusát (ld. a III. melléklet), az esetet semmiféle szankcionálás nem követte.

Nyilvánvaló, hogy a médiának ebben a szegmensében nem lehet a szélsőségek megfelelő kezeléséről beszélni, hiszen ők maguk képviselik a szélsőségeket – értékelte a helyzetet Monori Áron médiaelemző a vele folytatott interjúban.

4. Szakmai hiányosságok a szélsőségek kezelésében

A szélsőjobboldali megnyilvánulások kezelésében az elmúlt években mind a közszolgálati, mind a kereskedelmi médiában többször is tetten érhető volt a felkészültség hiánya az újságírók részéről. A Gönczöl Bizottság jelentése szerint az MTV-székház ostroma idején „a magyar audio-vizuális média felkészületlen volt az események professzionális megjelenítésére és elbeszélésére”, noha mentőkörülményként értékelték a helyzet váratlanságát. „Érthető módon (az események szokatlanságából és hirtelenségéből adódóan) nem állt rendelkezésre olyan szakmai rutin, kialakult protokoll, amelynek alkalmazásával úrrá lehetett volna lenni a kezdeti problémákon, sőt ezeket sok esetben még az események „érett” szakaszában(azaz október 23-én késő este, illetve éjszaka) sem lehetett tapasztalni.” A TV2-be több ízben meghívott Polgár Tamást a felkészületlen riporterek szinte soha nem szembesítették más fórumokon elhangzott kijelentéseivel. Az egyik esetben hagyták felolvasni az előre elkészített kétoldalas nyilatkozatát, míg máskor a Talmudnak egy eltorzított fordításából idézett hosszan a zsidók vérszomjasságát bizonyítandó, anélkül, hogy félbeszakították, vagy helyreigazították volna. A közéleti szereplőkre is érvényes a felkészületlenség, amit jól példáz Szanyi Tibor országgyűlési képviselő és Polgár Tamás vitája Szanyi Tibor sajtótájékoztatóján, melyből a tévénező számára akár úgy is tűnhetett, mintha Polgár egészen mérsékelt nézeteket vallana. Polgár Tamás volt a szervezője annak a szélsőjobboldali flashmob tüntetésnek, aminek kapcsán az MSZP-s szocialista politikus sajtótájékoztatót tartott, hogy egyebek közt békés ellentüntetésre szólítsa fel a kerület lakosait.¹² Polgár Tamás megjelent nyilatkozataiból való kellő felkészültséggel, védekezés helyett offenzívabban, leleplezőbben is kezelhette volna a helyzetet a politikus.

¹² Lásd: Nagyszámú, csendes jelenlét kell.: ma.hu. 2008 április 11.

http://belfold.ma.hu/tart/cikk/a/0/10707/1/belfold/Szanyi_Tibor_ne_uljenek_fel_a_fasiszta_provokacionak

Európában és hazánkban is jellemző az „esemény-vezéreltség” a szélsőjobbal kapcsolatban: a sajtó csak akkor szentel figyelmet a témának, ha erőszakos cselekményre, választáson való jó szereplésre, vagy provokációra kerül sor. Ennek az az eredménye, hogy a szélsőségesek maguk irányítják a médiában való megjelenésüket. A Magyar Gárdáról szóló híradások kitűnő példáját nyújtják az esemény-vezéreltségnek: ha valamelyik faluban felvonulnak, a sajtó azonnal beszámol róla. Ennek egy másik vetülete – amint azt a Political Capital elemzi egy a Népszabadságban megjelent cikkében¹³ –, hogy a politika egy fontos társadalmi probléma tematizálását – nevezetesen a romakérdését – is átengedte nekik. Ahelyett, hogy a romakérdés napirendre vételével kivennék a szelet a Magyar Gárda vitorlájából, hagyják, hogy az kiélezze az etnikai konfliktusokat olyan hívószavakkal, mint „cigánybűnözés”, vagy „a magyarok elnyomása”.

Végül a szélsőjobbról szóló objektív tájékoztatást akadályozza a nyilatkozatok kritikátlan átvétele, nem kellő gondosságú ellenőrzése, amely – a fentebb taglalt felkészületlenségtől nem teljesen függetleníthető módon – szakmabeliek szerint is igencsak jellemző a magyar újságírókra. Gyakran nem mennek utána a híreknek, „gyakori a félkész, előre gyártott hírek feldolgozása, átvétele”.¹⁴ Ez a szakmai hiányosság az MTV esetében a székház elleni ostromról való tudósításnál is megmutatkozott. „Meg kellett volna találni az egészséges egyensúlyt az ellenőrizetlen forrásokból származó kétes információk kritikátlan átvétele és az esetleges tévedésektől, véletlen bakiktól való félelem között” – olvasható a Gönczöl-jelentésben.

Elsősorban a kereskedelmi csatornákra jellemző, de esetenként a köztelevízióban is megjelenik a szenzációhajhász újságírás, tudósítás, aminek a szélsőjobb kezelésében kifejezetten káros következményei vannak. Rasszista, antiszemita nézeteket valló figurákat „botrányhősökké” avanzsálnak, akik így egy kategóriába kerülnek a „szórakoztató”, provokatív média-figurákkal. Ezt a jelenséget jól illusztrálja, hogy 2007-ben Polgár Tamás a Wikipedia szerint a harmadik legtöbbet meghívott vendég volt a TV2 Mokka című műsorában.

Szintén az infotainment, azaz a szórakoztatva informálás egy vetülete, hogy a szélsőjobb kezelésében sokszor a látványosság szempontja felülírja a fontosságét, s így a kevés

¹³Tatárszentgyörgy, Nyirkáta, Fadd, Pátka, Galgagyörk... Népszabadság, 2008 június 28,

<http://nol.hu/cikk/497146/>

¹⁴Vajda Éva: Közeg és Szakma. In: *Sükösd Miklós - Csermely Ákos: A hír értékei. Etika és professzionalizmus a mai magyar médiában. Média Hungária Könyvek 2., 2001, 160. o.*

jelentőséggel bíró események kapnak nagy hangsúlyt, ami elvonja a teret valóban közérdekű ügyek bemutatásától.

A közszolgálati média esetében a legfőbb problémát a szélsőséges megnyilvánulásokkal szembeni finom távolságtartás nevében alkalmazott kényszeres egyensúlykeresés okozza. Kerekasztal-műsoroknál az egyetlen elv, ami érvényesül, hogy mindenkinek egyenlő mértékben engedjenek szót, holott helyenként előnyösebb lenne, ha le tudnák állítani az interjúalanyt – véli Monori Áron, médiaelemző. A köztévét gyakran éri szakértők részéről a vád az elmondottakkal kapcsolatban, hogy elgyávult, elbátortalanodott, „lakájmédia”, vagy hogy „lábhoz megy”, „kapitulál a politikusok előtt”. Ezzel a köztelevíziótól megkeresett interjúalanyaink sem vitatkoznak, ugyanakkor ők elsősorban a politikai kultúrát, a média gazdaságilag és politikailag kiszolgáltatott helyzetét okolják a jelenség miatt. „A médiaháború nem médiabékéhez, hanem «média-Jaltához» vezetett, ahol a politikai táborok kijelölték a saját média-befolyási övezetüket” - értékelte a helyzetet Kert Attila, az MTV hírigazgatója a vele folytatott beszélgetésünk során.

A köztévében az újságírók karakán kiállását – legalábbis forrásaink szerint – nem elhanyagolható mértékben akadályozza, hogy úgy érzik, be vannak skatulyázva az egyik politikai oldal mellett, s így ha középen akarnak maradni, objektíven próbálnak feltűnni, „állandó mérlegelésre” kényszerülnek, hogy mennyire merjék (merjék-e egyáltalán) megszorogatni az interjúalanyt.

Másfelől úgy érezhetik – nem minden alap nélkül –, hogy húsz évvel a rendszerváltás után még sem a társadalom, sem a jogrend nem védi-védheti őket eléggé. Nem utolsósorban pedig a politikai nyomásgyakorlás is jelentheti a szakmaiság akadályát, amely a mindennapi gyakorlatba szivároghatva, diktatorikus viszonyokat keltve életre egyfajta pavlovi reflexet válthat ki, amely bénítóan tud hatni az újságíróra. „Ha sokáig nyomnak hátra, egy idő után nem mész előre, mert úgy érzed, hogy szűkebb lett a tér.” – fogalmaz Kert Attila, az MTV hírigazgatója.

5. A magyar újságíró szakma jellegzetességei

A szélsőjobb kezelésében két fontos médiaeszköz lehet a tényfeltáró riport és a felkészült riporter által készített, az interjúalany demokratikus elveket sértő nézeteit leleplező élő interjú. Magyarországon a tényfeltáró újságírásnak nincs jelentős hagyománya, a műfajt jórészt csak a rendszerváltás óta művelik az újságírók. A magyar média színvonalának

lemaradása a nyugat-európai vagy angolszász újságíráshoz képest nyilvánvalóan történelmi okokra is visszavezethető. A szocializmus évei alatt sulykolt szlogen, hogy „a sajtó a párt legfontosabb fegyvere”, máig ható következményekkel járt. „Az újságíróknak nem az állampolgárok tájékoztatása volt az elsődleges feladata, hanem valamiféle furcsa egyensúly fenntartása a hatalom és a közönség között. Ebben a helyzetben az újságírók pont azt nem tanulták meg, ami egy demokratikus társadalomban működő újságírónak alapfeladata (és mellesleg legfőbb eszköze is): kérdezni. (...) nem csoda, hogy az újságírásnak nem alakultak ki olyan szakmai szabályai, mint a villanszerelésnek vagy a sebészetnek.”¹⁵

Egy másik fontos tényező, hogy 1956-ot követően az újságíróképzést megszüntették, és közel 40 évig felsőfokú intézményekben nem is oktatták. A magyar újságírók el voltak vágva a nyugati, angolszász újságíró-műhelyektől. Az újságíróképzés ma sem egységes, így a különféle újságíróiskolák, ahonnan az utánpótlást verbuválják a sajtóorgánumok, nem feltétlenül adnak megfelelő képesítést – vélik újságíró forrásaink.

1989 még a Magyar Rádió hőskora volt, a társadalom szemében nagy volt az intézmény szavahihetősége, nevét a pontos tájékoztatással és a fontos ügyek bemutatásával kötötte össze a társadalom jelentős része. A szakmai színvonal visszaesésének kiindulópontját egyesek a média 1989-90-es egyéves „gazda nélküli” állapotához kötik. Horvát János szerint „alapvető szakmai normák sérültek ekkor, felelőtlenség lépett a szakmai tudás helyébe. Ez a furcsa, talán egyéves élmény mind a mai napig megmaradt a magyar sajtó munkásainak jó részében, és káros hatásai egyértelműen jelentkeznek még napjainkban is.”¹⁶

Az újságírók munkáját – általában véve, s így a szélsőjobb események kezelésében is – kétségtelenül jelentősen hátráltatja a pénz- és emberhiány, s ebből fakadóan az újságírók túlterheltsége is. „A BBC-ben egy dokumentumfilmmel kapcsolatos kiadások esnek egy nagyságrendbe a Híradó egyéves költségvetésével” – mondta el Kert Attila, az MTV hírigazgatója. Továbbá Magyarországon egyelőre nincs olyan archívum, kutatói háttér, ami segíthetné az újságírók munkáját. Ennek azonban nem csak anyagi okai vannak, hanem a megfelelő képzettségű személyzet is hiányzik hozzá. Angliában, az USA-ban vagy

¹⁵ Vajda 2001, 155. o.

¹⁶ Horvát János: Etika, jog, újságírás, média In.: *Sükösd Miklós - Csermely Ákos i.m. 59.o.*

Németországban egyrészt sok képzett embert tudnak egy-egy ügyre ráállítani, másrészt az sem ritka, hogy akár több hónapra vagy egy évre is elmehet egy újságíró „terepmunkára”.¹⁷

6. A brit és német gyakorlat a szélsőségek kezelésében

2005-ben, a londoni bombamerényleteket követően a BBC tudatosan visszafogott, távolságtartó reagálásával sokat tett azért, hogy csillapítsa a közhangulatot. A terrorcselekmények után mindazonáltal komoly közéleti vita robbant ki arról, hogy a szélsőséges iszlám radikalizmussal miképpen foglalkozzon a közszolgálati média. Az akkori kulturális államtitkár, David Lammy azt propagálta, hogy a szólásszabadság nevében meg kell szólaltatni a szélsőségeket, és racionális érvekkel kell megcáfolni őket, hagyva, hogy leleplezzék magukat.¹⁸

Németországban évek óta élénk vita folyik a szélsőjobb médiában való megjelenéséről. A sajtó felkészületlenségére ezen a téren egy 2004-es szászországi tartományi választás kapcsán derült fény, amikor a Német Nemzeti Demokrata Párt (NPD) 9,2 százalékkal bejutott a tartományi parlamentbe. A választási közvetítés részeként a listavezetőket meghívták a közszolgálati stúdióba beszélgetni. Az NPD helyi vezetője, Holger Apfel provokatív kijelentései után a demokratikus pártok képviselői együttesen vonultak ki a stúdióból, egy kétségbeesett műsorvezetőt hagyva maguk után, aki nem tudta kezelni a helyzetet.

A német szakértők is tudatában vannak annak, hogy a szélsőjobboddallal való szembesülés célja nem az interjúalanyok meggyőzése és nem is a szélsőjobboddali tábor jobb belátásra bírása. Azokat győzheti meg a megfelelő minőségű tudósítás, akik saját életük csalódásai vagy egyéb – főként emocionális – megfontolások miatt szavazatukkal támogatják a szélsőjobbot, de egyébként nincs kialakult szélsőjobboddali világgépük. Ezért az újságíró úgymond az interjúalany segítségével ezzel a réteggel kommunikál. Ezért is lényeges, hogy a kérdezés során az újságíró higgadt és távolságtartó maradjon, mert ha az inkvizítorok mentalitását sugallja, akkor inkább azt éri el, hogy ezen kulcscsoport még erősebben azonosul

¹⁷ Nick Frazer amerikai újságíró például a kilencvenes években egy évet töltött el a Le Pen vezette Nemzeti Frontban, amiből utána dokumentumfilmet csinált, s azt a BBC2 és a francia ARTE is leadta „Journey to the Right” címmel.

¹⁸ Let extremists speak, Lammy to tell media. In: *Media Guardian*, 2006 okt. 18.

<http://www.guardian.co.uk/media/2006/oct/18/pressandpublishing.politicsandthemedial>

a „támadott” személlyel. Bízni kell abban, hogy a szélsőséges szereplő válaszai (csakúgy mint más interjúalanyokéi) önmagukért beszélnek. A moderátornak a vitát kritikusán és távolságtartóan kell lebonyolítania, de nem úgy, hogy az interjúalany áldozatszerepben tetszelegessen vagy az indulatos moderátorral szemben fölényesen tudjon viselkedni. A jó tényfeltáró újságírás is segíthet abban, hogy a kirekesztő gondolatokra és a demokrácia-ellenes felfogásra fény derüljön.

Németországban sok helyütt képzést kapnak az újságírók, hogy ilyen helyzeteket jobban tudjanak kezelni. A német közszolgálati tévében (az ARD-ben) ezt a képzést házon belül oldják meg, de emellett hasonló képzést és tanácsadást civil szervezetek is nyújtanak az újságíróknak.¹⁹ Az állam is támogat olyan szervezeteket, amelyek segítenek e téren az újságíróknak; erre egy példa a „Mobil tanácsadás a szélsőjobboldal ellen” (Mobile Beratung gegen Rechtsextremismus). Ezen tudatos fellépésnek már vannak kézzelfogható eredményei is: amikor 2006 végén Mecklenburg-Elő-Pomerániában is bejutott az NDP (szélsőjobboldali Német Nemzeti-demokrata Párt) a tartományi parlamentbe, a választás estéjén folytatott beszélgetés annak vezetőjével már elismerten jobban sikerült, mint két évvel azelőtt Szászországban való bejutásakor. De Németország ezen vidékén is érzékelhetőek a fejlődés jelei: Szászország-Anhalt kormánya és a Német Újságíró Szövetség (DJV) tartományi szervezete közösen létrehozott egy újságírói díjat („A szélsőjobboldal a média tükrében”), amely a legjobb (témába vágó) riportokat jutalmazza.

7. Konklúzió

A szélsőjobboldali közszereplők médiában való megjelenítéséről itthon egyelőre nem folyik kiterjedt szakmai vita vagy tapasztalatcsere. Van ugyanakkor néhány biztató jel, hogy a médiumok felismerték a kérdéskör fontosságát: Forrásaink szerint az MTV székházának ostromát követően például egyes televízióadók informálisan megegyeztek arról, hogy azokat, akik „tüntetés” címszó alatt bármilyen módon alkotmánysértően viselkednek, – ha például erőszakos cselekményeket hajtanak végre –, ezentúl nem nevezik tüntetőknek. Túllépve a kezdeti stádiumon, megfontolandó lenne a német modell adaptálása az újságíróképzés terén, akár német szakértők bevonásával is. Az így nyert tapasztalatokat,

¹⁹ (lásd többek közt az egyik legismertebb, a témával foglalkozó újságíróknak tanácsadást nyújtó honlapot: <http://www.info-rechtsextremismus.de/>).

technikákat és készségeket a magyar újságírók ugyanis egyéb kényes témák kezelésében is tudnák hasznosítani.

Interjúinkból az látszik kirajzolódni, hogy a szakma hazai képviselői is tisztában vannak azzal, hogy a szélsőjobb kezelésében jobb a tényfeltáró, háttérrel megvilágító újságírás, mint az esemény-vezérelt, emocionális és dramatizáló híradás, amely felértékeli a szélsőjobbboldali erőket. A média anyagi és politikai függetlensége egyik alappillére lehetne a szakmai hitelességnek és integritásnak, melyre idővel a szélsőjobbboldali jelenségek professzionális bemutatását alapozni lehetne. De addig is, amíg finanszírozási vagy politikai okokból ezen a téren nem várható jelentős előrelépés, egy járható utat jelentene, ha a média a nemzetközi példákon okulva saját maga emelné magasabbra szakmai mércéjét. Függelék

I. melléklet

Az 1996. évi I. törvény (Médiatörvény) 3.§-ának 2-3. bekezdése:

- (2) *„A műsorszolgáltató köteles tiszteletben tartani a Magyar Köztársaság alkotmányos rendjét, tevékenysége nem sértheti az emberi jogokat, és nem lehet alkalmas a személyek, nemek, népek, nemzetek, a nemzeti, etnikai, nyelvi és más kisebbségek, továbbá valamely egyház vagy vallási csoport elleni gyűlölet keltésére.*
- (3) *A műsorszolgáltatás nem irányulhat semmilyen kisebbség, sem bármely többség nyílt vagy burkolt megsértésére, kirekesztésére, annak faji szempontokon alapuló bemutatására, elítélésére.”*

II. melléklet

Az MTV Közműsorszolgáltatási szabályzata

Az MTV esetében a Közműsorszolgáltatási szabályzat III. fejezetének 2. bekezdése részletezi, hogy milyen elvárásoknak kell megfelelni politikai műsorok közlése terén. A pártatlanság, elfogulatlanság, tényszerűség és pontosság kritériumai mellett a szólásszabadság

elve is előtérbe kerül, viszonylag tág teret biztosítva a különböző szélsőséges vélemények kifejtésére.

„A különböző vélemények megszólaltatásánál a műsorkészítőnek abból kell kiindulnia, hogy az alkotmányosság keretein belül bárki szabadon kifejtheti a vitatott kérdéssel kapcsolatos véleményét, hangot adhat politikai meggyőződésének. Ugyanakkor a műsorkészítőnek ügyelnie kell arra, hogy ez lehetőleg mások jó hírét vagy jó érzését ne sértse. Ha ilyen vélemények megjelenése elkerülhetetlen – pl. élő adás – vagy szükségszerű – pl. bizonyos veszélyes jelenségre való figyelemfelhívás – akkor hangsúlyozottan közölni kell a műsorban, hogy az elhangzott vélemény a megszólaló egyéni véleménye.”

„Teret kell adni azoknak a műsoroknak is, amelyekben egyetlen személy vagy csoport kap lehetőséget arra, hogy összefüggően kifejtse a maga sajátos, akár vitatott véleményét egy ellentmondásos ügyről. Az ilyen személyes véleményeket ismertető műsorban is a szerkesztők kötelesek gondoskodni arról, hogy tényeikben pontosak és korrekt hangvételűek legyenek.

Ha egy személy vagy csoport kap lehetőséget a vitát kiváltó felfogásának kifejtésére, akkor ugyanabban a témában más álláspontnak is nyilvánosságot kell kapnia ugyanakkor vagy a gyors tájékoztatás követelményét kielégítő ésszerű időhatáron belül ugyanannak a műsornak egy későbbi adásában.”

III. melléklet

A MÚOSZ Etikai Kódexének releváns passzusai

II. § - Újságírói szabadság, felelősség

2.1.1. Az újságírónak tiszteletben kell tartania az emberi jogokat. Nem kelthet gyűlöletet, nem szólíthat fel rasszista megkülönböztetésre népek, nemzetek, nemzetiségek ellen. Vallása, felekezeti hovatartozása, neme, testi, szellemi vagy lelki állapota, mássága, életkora, életmódbeli, életviteli különbözősége miatt senkit sem becsmérelhet, nem terjeszthet senkiről rágalmakat.

IV. § - Valósághű tájékoztatás és lelkiismeretesség

4.4. Az újságíró nem maradhat semleges, ha a demokratikus értékek védelméről van szó. Kötelessége fellépni megfelelő újságírói műfaj alkalmazásával a terrorizmus, a bármilyen szempontú – faj, vallás, kultúra, nemzetiség, nem, életkor miatti – gyűlöletkeltés ellen. Nem támogathatja az erőszakot. Tervezett merényletről, terrorcselekményről szerzett értesülés esetén fontos a fenyegetés, a figyelmeztetés valódiságának ellenőrzése. Ha feltételezhető, hogy az információ valóságos, az újságíró kötelessége haladéktalanul tájékoztatni a hatóságokat és a közvéleményt.